

Vydává Ministerstvo financí České republiky ve spolupráci s Českou národní bankou ve vydavatelství *Economia*, a. s., Praha

© Ministerstvo financí ČR

Adresa redakce: Vinohradská 49
120 74 Praha 2

Telefon: 253 018 nebo: 24 21 00 25, l. 361

Fax: 253 728

Vedoucí redaktor: Ing. Ivan Kočárník, CSc.

Publishers: Ministry of Finance of the Czech Republic in Cooperation with Czech National Bank in Publishing House *Economia*, Prague

© Ministry of Finance of the Czech Republic

Editor's Office: Vinohradská 49
120 74 Prague 2

Czech Republic

Editor in Chief: Ivan Kočárník

OBSAH

Ivan KOČÁRNÍK—Josef TOŠOVSKÝ: První rok samostatné České republiky z pohledu fiskální a měnové politiky 557
 Jiří KINKOR: Co se zděděným státním dluhem? 560
 Josef MERVART: Měnové aspekty státního dluhu 568
 Jaroslav DAŇHEL: Současná situace na pojistném trhu v ČR 581

Recenze

Zdeněk TŮMA: Makroekonomie pro Evropany (Michael Burda—Charles Wyplosz) 587

Z historie

Stanislava PŮLPÁNOVÁ—Karel PŮLPÁN: Nástin vývoje peněz a měny na našem území do roku 1945 — 1. část 590

Informace

Milena HORČICOVÁ: Co vše můžeme chtít od státní statistiky? 596
 Přechetli jsme za Vás 598
 Informace pro čtenáře 599

Přehled — Survey

Měnová politika a měnový vývoj v 1. pololetí 1993 600
 Monetary Policy and Monetary Development in the First Half of 1993 (anglicky) 609

Uprostřed čísla:

Celoroční rejstřík časopisu *Finance a úvěr* za rok 1993

CONTENTS

Ivan KOČÁRNÍK—Josef TOŠOVSKÝ: The First Year of the Independent Czech Republic in the View of the Monetary and Fiscal Policies 557
 Jiří KINKOR: What about the Inherited Government Debt? 560
 Josef MERVART: The Monetary Aspects of State Debt 568
 Jaroslav DAŇHEL: Present Situation in the Insurance Market in the Czech Republic 581

Book-Review

Zdeněk TŮMA: Macroeconomics — a European Text (Michael Burda—Charles Wyplosz) 587

History

Stanislava PŮLPÁNOVÁ—Karel PŮLPÁN: The Outline of the Development of Money and Currency on our Territory till 1945 (1st Part) 590

Information

Milena HORČICOVÁ: What All Can Be Expected of Statistics? 596

Survey

Monetary Policy and Monetary Development in the First Half of 1993 (in Czech) 600
 Monetary Policy and Monetary Development in the First Half of 1993 (in English) 609

In the middle of this issue:
 Journal Year Index for 1993

DT: 336.74(437)

Nástin vývoje peněz a měny na našem území do roku 1945 — 1. část

Stanislava PŮLPÁNOVÁ — Karel PŮLPÁN*

Na mapě Evropy se v r. 1993 objevil samostatný český stát. Mezi atributy nezávislých států patří i vlastní měna. V našem případě se ovšem nejedná z historického hlediska o obnovení samostatného českého státu, ale o skutečný vznik zcela nového subjektu. I když česká státnost má tisíciletou tradici, byla to do r. 1918 státnost nikoli v nacionálním, ale teritoriálním a dynastickém smyslu. Český stát ve středověku byl teritoriálně vymezený stát Přemyslovců a i měna byla přemyslovská. Do r. 1918 se tedy jednalo o „měnu na území českého státu“ (od r. 1526 jako součásti habsburské monarchie). „České peníze“ byly českými ve smyslu, jenž naší mateřštinou ani neumíme vyjádřit — „böhmisch“, nikoli „tschechisch“. Až dnes, ačkoli se politicky hlásíme k vytvoření občanského, nikoli národního státu, můžeme s klidným svědomím říci, že naše „česká koruna“ je skutečně „tschechisch“.

Následující text je autory chápán jako stručný přehled základních etap vývoje měny na našem území. Starší historická období jsou v ekonomické literatuře zmiňována většinou jen okrajově, takže elementární souvislý přehled snad bude pro čtenářskou obec užitečný. U popisu meziválečného vývoje jsme se pak záměrně vyhnuli rozboru teoretických koncepcí hlavních aktérů čs. měnové politiky, neboť na toto téma kromě originálních pramenů a literatury existuje i početná a všeobecně známá a dostupná řada hodnotících prací.

První peníze na našem území

První peníze domácího českého (v teritoriálním, nikoli nacionálním smyslu) původu jsou keltské *duhovky*, nazvané podle lidové pověry o původu z duhy, jež se dotkla Země. Mezi největší naleziště patří zejména Hradiště u Stradonic či okolí Podmokel v Čechách, Staré Hradisko u Okluk na Moravě. Jsou to mince nejčastěji zlaté, v malém množství i stříbrné. Byly vyráběny primitivními odlévacími technikami ze zlata vynikající ryzosti získávaného rýžováním zlatého písku z místních řek. Mince základní hodnoty vážily přes 7 (nejstarší přes 8) g, třetinky vážily přes 2 g, osminky necelý gram a čtyřřadvacetinky asi $\frac{1}{3}$ g. Časově spadají do 2., a zejména 1. st. př. Kr. Jejich masové používání odráželo vysoký stupeň rozvoje keltské ekonomiky. Germánské kmeny, jež naše území na Keltech dobyly, nebyly na takové civilizační úrovni, aby razily vlastní peníze, ačkoli římské mince v „zahraničním obchodě“ používaly.

* Ing. Stanislava Půlpánová, katedra bankovníctví a pojišťovnictví VŠE Praha, Ing. Karel Půlpán, CSc., Institut ekonomických studií Fakulty sociálních věd UK Praha

Příspěvek byl redakci předán 22. 6. 1993.

Na Velké Moravě se peníze rovněž nerazily, a tak jsou dalšími domácími mincemi až *denáry* Boleslava I., z 60. let 10. st. Jako určité „drobné“ sloužily šátečky z řídkého plátna, jinak prakticky nepoužitelné, od nichž pochází slovo „platit“ (1 šáteček se rovnal 1 slepici či 0,1 denáru).

Obchodník Ibráhím ibn Jákub, který asi r. 973 navštívil Prahu a popisuje české tržní obyčeje, píše, že „v zemi české zhotovují řídké jako síť tkaná plátěnka, kterých k ničemu užití nelze. Mají stálou cenu: 10 plátének za 1 peníz. S nimi oni obchodují a na ně vespolek počítají. Mají jich plné truhly. To jest jejich bohatství a možno za to koupiti nejdražší věci: psenici, otroky, koně, zlato, stříbro a všechny věci.“

Vzhledem k malému rozsahu oběhu peněz se však při velkých jednorázových platbách používalo (k nelibosti panovníků) sekané stříbro. Od denárů až do konce 19. st. přitom naše domácí peníze byly ze *stříbra*. Denáry původně měřily v průměru 2 cm a vážily 1,5 g. Váhový základ spočíval na libře Karla Velikého (pondus Caroli; ze 408 g serazilo 240 denárů, existuje však v literatuře názor, že mincovní libra vážila 425, či dokonce 436 gramů, pro ekonomu však tento — pro numizmatiku podstatný — rozdíl není významný). Protože dějiny středověku jsou současně dějinami kažení mincí, postupně se základem stalo naopak oněch 240 kusů arazilo se nikoli z libry, ale z lehčí marky, jež vážila zhruba $\frac{2}{3}$ libry římské (327,45 g). U nás se pro marku vžilo označení hřivna.

Česká hřivna vážila 253,14 g (ale i 210 g, moravská zřejmě 280 g, ve středoevropském regionu nejvýznamnější kolínská marka kolem 230 g). I v českém státě samozřejmě docházelo ke kažení mince, a to oběma možnými způsoby — zlehčováním její váhy a snižováním obsahu zrna (drahého kovu) na úkor mědi. Na rozdíl od sousedního Polska však u nás právo razit minci bylo vždy centralizováno a patřilo k základním mocenským atributům vládnoucích Přemyslovců (v 10. stol. si krátkodobě razili své mince i Slavnikovci a okrajově se vyskytly i další ražby podobného typu). Výměna mincí, samozřejmě za horší, patřila vždy k rozhodujícím druhům příjmu panovníka a v některých letech se provádělo i několik nucených výměn, „*renovatio monetarum*“. Samotné mince se razily buď v režii panovníka, nebo to právo bylo pronajímáno soukromým jednotlivcům či společností, a to i židovským. Musíme dále odlišovat výsostně právo panovníka k ražbě mince od odvozeného práva mincovního, kdy panovník uděloval povolení k ražbě různým městům a vrchnostem, jež tak mohly realizovat zisk z ražby, nikoli však rozhodovat o materiálu ražby, váhových parametrech, jakosti apod.

Vzhledem k omezenému způsobu používání peněz na jednorázové platby (daně, věna, nákup pozemků či luxusních předmětů) nebylo zapotřebí razit drobnou minci, jež však byla suplována uvedenými plátěnky. Lze dokonce uvažovat o základním významu ražby mincí z exportních důvodů a z důvodů politických — byl to výraz suverenity českých knížat. Ekonomická potřeba vhodného oběživa zřejmě stála v té době poněkud v pozadí.

Zoufalá kvalita mincí, již se však český stát nijak podstatně neodlišoval od svých sousedů, vyvolala nutnost mincovní reformy. Tu provedl Břetislav I. kolem r. 1050. Právě on zavedl již zmíněnou hřivnu (ještě ovšem o váze 210 g) místo libry, tj.razilo se 240 ks denárů o průměru asi 16 mm, o váze 1 g, s obsahem 0,830 zrna. Kažení mincí pochopitelně pokračovalo a již ve 12. stol. vážily denáry 0,6 g s obsahem stříbra 0,200 g. Nejhlubší úpadek českého denáru nastal ovšem na počátku 12. století, kdy se za vlády knížete Svatoplukarazilo z jedné hřivny 3 590 denárů a zisk z ražby představoval úctyhodných 1 695%! Trefně psal kronikář Petr Žitavský: „Zajisté žádná pohroma, žádný mor a hromadné umírání, ani kdyby nepřátelé celou zemi loupením a pálením pustošili, tolik by neuškodily lidu božimu jako časté měnění a podvodné horšení mince.“

O rozmachu peněžního oběhu jako odrazu rozvoje ekonomiky svědčí i to, že již od 12. st. se české mince, ražené od 10. století původně především pro dálkový obchod, běžně používají v domácím „národním hospodářství“. Podle odhadů již na počátku 12. st. bylo v oběhu současně asi 1 mil. denárů a jsou doloženy jejich nálezy i v primitivních polozemních poddaných sedláků té doby.

Další dílčí mincovní reformu provedl Přemysl I. v r. 1210, kdy podle míšeňského vzoru zavedl *brakteáty*, lehké mince ražené jen po jedné straně. Název pochází z italského slova *bractea* = tenký plech a pro pochopení mezinárodních souvislostí dodejme, že s míšeňskými stříbrnými doly budeme mít co do činění i nadále. Brakteáty byly pro běžné použití velmi nepraktické, protože se ohýbaly při jakémkoli mechanickém namáhání. Původně se jednalo o plíšky téměř čistého stříbra o váze 1 g (240 ks z hřivny), ale i jejich zrno se postupně zhoršovalo. Dílčí pokus Přemysla Otakara II. reformovat brakteáty zavedením dvojí

ražby podle váhy skončil neúspěchem a bouřlivý vývoj české ekonomiky ve 13. st. stále narážel na problém domácí nekvalitní mince. Přitom se však kromě revolučních změn v ekonomické struktuře (rozvoj tržních osad a zakládání měst, vnitřní i vnější, tj. německá kolonizace s využitím práva zákupného) vytvořily i materiální předpoklady pro ražbu kvalitní mince tím, že byly objeveny a hromadně exploatovány největší evropské stříbrné doly té doby — Hory Kutné. Vrchol objemu těžby spadá do období 1280—1310; předtím byly nejvýznačnějšími oblastmi těžby stříbra okolí Jihlavy a Německého Brodu.

Sláva a pád českého groše

Jeden z největších českých králů — Václav II. — se o stát zasloužil i svou promyšlenou mincovní reformou z r. 1300, tj. zavedením českého (pražského) *groše*. Slovo *groš* je překladem slova „grossus“ — tlustý. Bezprostředním vzorem byl francouzský tourský *groš* z r. 1256, jenž sám byl jednou z aplikací reformovaného benátského *groše* z r. 1202. Tato benátská reforma zahájila období evropských měnových reforem: jak sám význam slova *grossus* naznačuje, vynutil si rozvoj dálkového evropského obchodu ražbu těžké, hodnotnější mince. Slávu českého *groše* nepřeceňujme, omezila se na středoevropské okolí. Koneckonců se přece jen jednalo o pouhé stříbro, zatímco nejen Italové, ale i králové uherští díky svým četným zlatým dolům razili kvalitní dukáty.

Ty byly kopii benátských dukátů (ražba zavedena v letech 1284—85). Tento dukát si konkuroval s florentským florénem z r. 1252. Naproti tomu ražby českých dukátů, o něž se v Praze pokoušeli Lucemburkové Jan (od r. 1325, váha 3,5 g o ryzosti 0,990) i Karel, od r. 1511 i Vladislav Jagellonský, měly epizodický charakter. V českých zemích se vždy nedostávalo zlatého materiálu k ražbě. Poslední český dukát se razil r. 1807, ekonomicky však šlo vždy spíše o raritu, stejně jako u prvorepublikových ražeb: v r. 1923 byly vydány svatováclavské jedno- a dvoudukáty, v r. 1929 k nim přibýly pěti- a desetidukáty. V r. 1978 byla vydána sada pamětních dukátů k 600. výročí úmrtí Karla IV. Jednorázově bylo vydáno 10 000 sad o „nominálních“ hodnotách 1—10 dukátů a každý rok se pro sběratele vydává 10 000 jednoduchátů. Sada 4 čs. dukátů („nominály“ 1, 2, 5 a 10) obsahuje celkem 61,9628 gramu ryzího zlata (tj. 1,9922 trojské unce) a v roce 1992 byla prodávána za 50 000 Kčs. Cena mincí tak převyšuje cenu kovu velmi výrazně, ač je 164 %. Dukáty vždy byly obchodní, nikoli kurentní mincí.

Groš Václava II. měřil v průměru 20 mm, vážil necelé 4 g s obsahem zrna přes 3,5 g a až do r. 1547 (samozřejmě postupně znehodnocovaný) byl kurentní mincí. Razilo se 64 grošů z jedné hřivny, o ryzosti původně 15 lotů, což znamená obsah 15/16 stříbra, 1/16 byla měď. V té době se počítalo na kopy (60), razilo se tedy i z kopové hřivny 60 grošů 14lotových nebo 56 grošů z hřivny královské apod. V malém množství se razily i stříbrné parvi jako drobná mince. Jeden *groš* se rovnal 12 parvům, 1 parvus vážil asi 0,5 g s ryzostí 544/1000. Později byl přejmenován na halěr; ztrácel hodnotu rychleji než *groš*, takže na 1 *groš* připadalo postupně 14, 16, 18 i více parvů. Od r. 1378 se razil jako drobná mince tzv. dutý peníz, od r. 1384 pak dva druhy drobných (z čtverhranného střížku) — do *groše* se počítalo 7 penízů či 14 halěrů.

Na konci své oficiální éry (r. 1547) český *groš* vážil pouhé 2 g o jakosti 0,422 (zrno vážilo jen 0,844 g). Groš Václava II. byl slavnostně prohlášen za „věčný“, tj. panovník deklaroval závazek přestat s neustálými nucenými výměnami mincí i kažením jejich zrna (to druhé byla iluze . . .).

K uvedeným údajům připojme dvě metodické poznámky. Počítací jednotkou pro větší obnosy či ocenění majetku byla česká kopa, tj. 60 kusů pražských (od 16. stol. bílých) grošů, ale „60-groš“ se nikdy nerazil. Samotný způsob počítání, tj. členění mincovního základu, může být duodecimální jako u tourského i pražského *groše*, jež se dělily na 12 drobných mincí, čtvrtinový (založený na pokračujícím půlení hodnot), dekadický (100 dílů základu, např. v Rusku r. 1534, v USA r. 1792) či kombinovaný.

Rážba *groše* byla součástí promyšlené celkové reformy, jejíž organizaci byli pověřeni tři italské podnikatelé — Rinieri, Appardo a Cino Lombardus. Podobně jako mnoho jiných novot ani tato významná událost našich hospodářských dějin není nacionálně českým dílem, stejně jako současně provedená reforma horního práva, jejímž autorem byl římský právník Gozzo z Orvieta. Podle obou reforem se zakazoval vývoz pagamentu i neraženého stříb-

ra za hranice království, veškerá ražba byla soustředěna do jediné kutnohorské mincovny (Vlašský dvůr), přičemž kromě $\frac{1}{8}$ výnosu z těžby stříbra připadajícího automaticky královské pokladně (tzv. urbura z titulu tzv. horního regálu) se král podílel i na výnosu z ražby mincí.

Kolem r. 1300 se jen v Kutné Hoře těžilo asi 25–30 tis. kg stříbra ročně, což bylo podle odhadů asi 40 % celoevropské těžby. Těžba stříbra i ražba mince přitom měly vysloveně raně kapitalistický — nikoli feudální — charakter. Těžební podnikatelé (kverkové) investovali své prostředky do dolů podle výše svých podílů a na jejich základě si také dělili zisk. Kromě panovníka se na zisku podíleli i přímí vlastníci půdy, na níž se kutalo. Havíři nepracovali jen za pevnou mzdu, ale také za podíl na vytěžené rudě; s tou však převážně nebyli schopni provádět další transakce, a proto ji prodávali zpět kverkům.

Ani Lucemburkové nebyli výjimkou v obecné tendenci kažení mince. Např. za léta vlády Karla IV. pokleslo zrno v průměru na 870/1000 a razilo se 70 ks z jedné hřivny. Několik dní před svou smrtí tento panovník vydal v r. 1378 nový mincovní řád. Při ražbě grošů mělo na 100 hřiven stříbra připadat maximálně 12 hřiven mědi, což však nebylo v praxi dodržováno. Z jedné hřivny stříbra se mělo razit 70 grošů. Podle mincovního řádu Václava IV. (1396) se z hřivny mělo razit nejvíce 80 grošů. I za něj však docházelo k dalšímu kažení mince (z hřivny se razilo až 110 grošů), přičemž znehodnocování drobných se urychlovalo.

Za husitských válek Kutné Hory samozřejmě zpustly (do oběhu se dostal měděný „flútek“) a ražba mincí zde byla obnovena až Jiřím z Poděbrad r. 1469. Kvalitou groše se navázalo na poslední ražbu Václava IV. (groš vážil 2,70 gramů o jakosti 0,620). Současně byl stanoven nucený kurz k méně kvalitnímu míšeňskému groši v poměru 1 : 2, čímž ovšem byl jeho oběh u nás legalizován. Ve starším patentu z r. 1459 byl nejen obnoven zákaz vývozu drahých kovů a všech českých peněz za hranice království a dovoz mincí, ale současně bylo cizím obchodníkům přikázáno platit přímo zlatem, stříbrem či velkými mincemi, mezi něž míšeňský groš rozhodně nepatřil. Podobný „premerkantilizmus“ jako u Jiřího z Poděbrad či Václava II. pak najdeme i v mincovním řádu z r. 1561 či r. 1577. Vázané devizové hospodářství tedy není ani zdaleka vynálezem moderní doby. Jiří z Poděbrad dokonce r. 1459 na popud svého vzdělaného rádce Ant. Mariniho z Grenoblu prohlásil, že náprava mince se nemůže podařit, nebude-li provedena alespoň v několika sousedních státech najednou (srovnej s Jiříkovými návrhy na systém evropské kolektivní bezpečnosti, jimiž rovněž přešel svou dobu).

Dalším reformátorem české mince byl Vladislav II. Jagellonský, jenž změnil systém drobných mincí: 1 groš = 7 bílých penízů = 14 černých penízů (halěrů).

Štěstím pro naši ekonomiku bylo, že právě v době úpadku rozsahu těžby stříbra v Kutné Hoře byla na šlikovském panství v okolí dnešního Jáchymova objevena na počátku 16. st. nová bohatá stříbrná ložiska. Šlikové začali nejprve soukromě (ve spolupráci s norimberskými podnikateli od r. 1520) razit podle usnesení pražského sněmu *tolarý*, jež se až r. 1529 dostaly pod urburní monopol Ferdinanda I. Původní tolar vážil 29 g, měřil v průměru až 40 mm a měl ryzost 895/1000. Jednalo se tedy o velkou minci, vhodnou pro použití v mezinárodním obchodě. Do r. 1547 se tolar razil vedle pražského groše, ale — jak se později ukázalo — jako základ mincovního systému nevyhovoval. Např. v r. 1531 byl směnný poměr 22,5 grošů za 1 tolar. Groš byl od r. 1547 jen součástí habsburské *tolarové* měny, kdy se 1 tolar = 30 grošů (a dále 210 bílých penízů = 420 malých penízů). Groš obsahoval jen 0,85 g stříbra, bílý peníz 0,12 g, malý peníz 0,06 g stříbra.

Rakouský zlatý

V r. 1561 provedl Ferdinand I. další mincovní reformu. V jeho mincovním řádu se základem měny stal *zlatník* (podle rýnského zlatého; byla to ovšem — na rozdíl od svého vzoru — co do použitého materiálu mince stříbrná). Obsahoval 22,27 g stříbra a dělil se na 60 krejcarů, 180 penízů a 360 malých penízů. Odpor stavů si sice vbrzku vynutil obnovu tolarové ražby (i ražby bílých grošů), ale zlatníkový systém přitom nebyl narušen, ačkoli se určitý čas nerazily nejen zlatníky, ale ani krejcarý. Z numizmatického hlediska se tedy nadále jedná o tolarovou měnu (až do 19. stol.), protože na zlatky se oficiálně mělo počítat, ale nerazily se; nicméně pro ekonomu je důležitý měnový systém.

Zajímavé je, že naposled se na českou ekonomiku v oblasti těžby stříbra usmálo štěstí. Když v polovině 16. st. prudce klesla těžba v Jáchymově, jenž na vrcholu své slávy v období

1521—1544 dával v průměru ročně 9 tis. kg stříbra (tj. asi 19 % evropské a 15 % světové těžby), regenerovala se dočasně těžba v Kutné Hoře, a to zhruba do konce 16. st. Kutnohorská mincovna pak byla definitivně zrušena až r. 1726, zatímco jáchymovská již v r. 1671. Od 17. st. se už těžba stříbra nevzpamatovala. Rozsahem nevýznamná těžba zlata pokračovala v 16. st. na většinou starších středověkých nalezištích v Cukmantlu (Zlaté Hory), Frývaldově (Jeseníku) či v Jílovém u Prahy.

Rudolf II. přispěl do dějin české mince pouze zavedením tzv. malého groše, přičemž se 1 český tolar rovnal 60 malým grošům. Stalo se tak v r. 1576; měl hodnotu poloviny bílého groše (váha 1,055 g, jakost 0,391). Byla to za celé období 10.—19. st. jediná mince s českým nápisem (přemyslovské mince měly nápisy v latině). Za stavovského povstání se na krátkou dobu obnovila krejcarová měna, ale oblíbený tolar zůstal zachován. Soustava mincí vy-padala následovně: 24-krejcar (7,97 g váhy o ryzosti 0,625), 12-krejcar, 3-krejcar, krejcar.

Jestliže dosavadní popis ukazoval vpravdě kontinuální proces znehodnocování mince ve středověku, tak kombinace dopadů třicetileté války a zjištění určitých osob vedla přímo k velkému státnímu *bankrotu* monarchie r. 1623.

Přes příliv amerického stříbra se v habsburských zemích projevoval nedostatek oběživa, jenž byl při započetí válečných operací umocněn nutností vyplácet ohromné množství mincí jako žold. Již čeští stavové pociťovali krajní nedostatek mincovního kovu a řešili jej konfiskacemi stříbrných pokladů svých nepřátel (s konfiskacemi se tedy nezačalo až po r. 1621).

Na stejný problém narazil r. 1621 správce Čech Karel z Lichtenštejna; jako společníka si přizval pražského „dvorského žida“ Jakuba Baševiho. Ten organizoval nákup mincovního pagamentu v celých Čechách. Na jaře r. 1621 dodával do pražské mincovny 2 tis. hřiven (asi 500 kg) stříbra měsíčně, a to za cenu vyšší, než byla cena dolovaného stříbra z Kutné Hory. Původ tohoto stříbra si nebudeme idealizovat — šlo vesměs o válečné krádeže. Ale i to bylo málo, a proto v červenci r. 1621 navrhl Lichtenštejn Vidni snížit obsah zrna v minci ke zvýšení rozsahu produkce. Zjištění tohoto návrhu je zřejmé — na znehodnocování mince mohl vydělat jen ten, kdo chtěl nakupovat statky z konfiskací a musel prodávat ten, kdo byl nucen prodávat. Ve druhé fázi se však musel mezi poškozené zařadit i sám císař, když jeho komora začala prodávat zabavené statky — což návrh pochopitelně neuváděl.

V lednu r. 1622 byla s dvorskou komorou podepsána smlouva, v níž bylo konsorcium pražského kupce Hanse de Witte a spol. nadáno těmito právy: monopolem na výkup pagamentu a ražbu mince v Čechách, na Moravě a v Dolních Rakousích a dále pak předkupním právem na odkup vytěženého stříbra. Z 1 hřivny se razily mince v hodnotě 79 zlatých (na jaře r. 1621 jen za 46 zlatých). Členy konsorcia bylo 15 lidí, z toho jenom dva sledovali skutečné podnikání — de Witte a Baševí. 13 lidí, včetně Valdštejna, akci „politicky“ krylo. Např. kníže Lichtenštejn dostával za jednu investovanou hřivnu 569 zlatých, přičemž nejvyšší (nikoli průměrná) nákupní cena byla 85 zlatých.

Konsorcium dalo za necelé 2 roky do oběhu 42 mil. zlatých. Jeho zisk je neodhadnutelný. Nedodržovalo totiž ani tu nehoráznou výši devalvace, již jsme uvedli. Za zisk pak členové konsorcia kupovali statky. Ražba znehodnocených mincí byla zastavena až při vyhasinání konfiskací. Celá akce musela zákonitě skončit bankrotem — císařským patentem ze 14. 12. 1623 bylo nařízeno snížení nominální hodnoty jednotlivých mincí o 87—92 % (tzv. velká kalada), což zruinovalo jednak dlužníky a jednak majitele velkých hotovostí, jimiž byli menší zlodějové bez politických konexí.

Podle paměti známého Mikuláše Dačického se za starý stříbrný tolar dávalo před válkou 70 krejcarů, v r. 1623 již 560 až 700 krejcarů, za zlatý dukát před válkou 105 krejcarů a v průběhu r. 1623 už 1050 až 1120 krejcarů (připomeňme, že podle mincovního řádu z r. 1561 se i zlatník rovnal 60 krejcarům). V českých zemích kromě toho ve značné míře obíhaly groše míšeňské, přičemž ve 2. pol. 16. st. se 1 tolar rovnal 70 krejcarům, což byla přesně 1 míšeňská kopa. Lehká kopa míšeňská o 60 míšeňských groších (2 kopy míšeňské čili 2 tolary se rovnaly 1 kopě českých grošů) se podobně jako luterství rozšířila v 16. stol. ze Saska a zatlačila kopy českou, na kterou se však počítalo, ačkoli české groše se již nerazily. Český groš byl vlastně 1 tříkrejcar. Od počátku 17. stol. se ustálil poměr 1 zlatého rýnského ke kopě míšeňské jako 6 : 7 (60 krejcarů za 70 míšeňských). Tolar se počítal za 90 krejcarů, čili za 30 českých grošů.

Kupní síla zlatníku byla podle J. Pekaře v polovině 16. st. asi 210—220 Kč stabilizované čs. meziválečné měny, v polovině 17. st. již jen 120 Kč (kopy míšeňské tedy 140 Kč), v době Karla VI. asi 110 Kč, r. 1739 již jen 100 Kč. Pro úplnost již na tomto místě dodejme, že kon-

cem 18. st. to bylo asi 80 Kč, r. 1853 asi 20 Kč a před první světovou válkou měla 1 rakousko-uherská koruna kupní sílu 10 Kč.

Podobně i jiný vynikající český historik K. Krofta uvádí, že platil-li poddaný jako rentu na konci doby předbělohorské tolik grošů českých jako ve století XIV., měla suma jím placená jen asi čtvrtinu nebo pětinu své původní hodnoty, poněvadž o tolik klesla kupní síla grošů. Neustálé znehodnocování peněz prospívalo poddaným a škodilo vrchnostem. Páni si však toho byli záhy vědomi. Již Štitný na to trpce naříkal: „Kdo by to mohl brzy shodnutí, co jest zlúpeno pánův i vladyk i všech, kdo berú úroky penězi, od toho místa, jakž byl dobrý groš zaražen za krále Václava Druhého, pak Janův horší a Karlův opět horší, tak že kdož měl kopy dříve, nyní půldruhé maje, ac (= sotva) má tolik stříbra.“

Měnové poměry a státní finance se po skončení třicetileté války nepodařilo zcela stabilizovat, takže se na počátku 90. let 17. st. muselo přistoupit ještě k tzv. „malé kaladě“, jež znamenala mincovní devalvaci o 25 %. Byl to pokus o řešení dopadů velkých výdajů na turecké a francouzské války, selská povstání a rozmařilost (okázale „barokní“) císařského dvora. Při této devalvaci se komorní orgány pokoušely znehodnocení mincí zatajit, stejně tak učinily již r. 1659, kdy se tajně snížil obsah stříbra v tolaru o 1 kvintlík (4,375 gramu).